

**Јасмина Ђорђевић, ДРАЧЕВИЦА И РИЂАНИ СРЕДИНОМ XVI
ВИЈЕКА, БЕОГРАД 1997, 131. стр.**

Прве кораке на пољу црногорске историографије учинили су црногорски господари. Као што је познато, прве историје Црне Горе написали су прву - владика Василије, а другу - владика Петар Први. Тим послом наставили су да се баве странци или, како су их тада звали, извањци, у сваком случају нецрногорци. То су били Сима Милутиновић Сарајлија, Милорад Медаковић, Димитрије Милаковић, Иларион Руварац, Јован Томић, Владан Ђорђевић и други. Од црногорских историчара крајем прошлог и почетком овог вијека, познатији од осталих били су Марко Драговић и Лазар Томановић. Данас имамо значајан број домаћих историчара - истраживача, мада још недовољно.

Проучавање црногорске историје на темљу турских извора новијег је датума. И опет су ту част имали, изгледа да је то црногорски фатум, нецрногорци: Хазим Шабановић, Бранислав Ђурђев, Милан Васић. На основу турских докумената црногорском историјом су се, додуше више, узгред, бавили Глиша Елезовић, Хамид Хаџибеговић, Душанка Бојанић, Олга Зиројевић, Ејуп Мушовић, а од странаца Албанац Сељами Пуљаха и други. Узгредника би се нашло још, али о томе другом приликом.

Драчевица и Риђани у XVI вијеку до сада нијесу били предмет посебног проучавања у нашој историографији. Једини рад који говори о Риђанима јесте превасходно лингвистичка расправа Митра Пешикана и Душанке Бојанић *Попис заорјенског њлемена Риђани с крајем-XV вијека* (Зборник за оријенталне студије, бр. 1, Београд, 1990.). О Херцег Новом и Рисну, најважнијим мјестима нахије Драчевице, има више расправа, али то су само два од преко 40 насеља области и нијесу типична. Заправо Нови и Рисан имају много шире значење, нарочито Нови, као важни трговачки центар, лука, турска база и утврђење и, на крају, као познато гусарско гнијездо.

Дјело "Драчевица и Риђани средином XVI вијека" мр Јасмине Ђорђевић настало је на бази 92 књиге, објављених извора и литературе и посебно на бази пописа влаха нахија Драчевице и Риђана, који има 30

страна, као дијела пописа, односно дефтера, влашких дажбина у херцеговачком санцаку из године 1540/1541. Овај докуменат до сада није коришћен. У овој књизи он се не само користи, него и објављује у оригиналу (19 факсимила) и у транскрипцији на савремени турски језик и латинско писмо, с неопходним преводима. Само ова околност даје довољно разлога да ова књига буде дочекана с разумљивим нестрпљењем и знатижељом, јер представља значајан допринос историјској науци. Попис се иначе налази у Архиву Представништва владе Турске у Истамбулу.

Књига има четири поглавља: 1. Насеље и границе, 2. Демографске прилике, 3. Друштвени односи и 4. Ономастичка кретања, попис необјављених извора и објављених извора и литературе, индекс личних имена, географских назива, имена аутора и општих појмова и рјечник који је, као и читава књига, рађен с много љубави и ништа мање познавања материје. У њему су дате не само непознате турске ријечи него и појмови који помажу да се разумију сложени друштвени односи.

У првом поглављу (Насеља и границе) утврђене су прецизне границе нахија Драчевица и Риђани и извршена публикација највећег броја насеља која се помињу у наведеном османлијском дефтеру из 1540/1541. године. На крају поглавља дате су мапе, посебно Драчевице, посебно Риђана.

Нахија Драчевица (као и некадашња жупа) простирала се, грубо узевши, од Новог до Рисна, а прецизније од Дебелог бријега, односно села Пријевор, које и данас постоји изнад Суторине, као крајње тачке на западу, до Ораховца, надомак Котора, на истоку, а до Кривошија на сјеверу. У дефтеру се помињу 43 села ове нахије, од којих је ауторка већину успјела да убицира. Од њих 1/4 више не постоји, а остала су сачувана било као села, било као засеоци.

За Риђане било је теже утврдити границе. Први писани помен је из 1409. године (у дубровачким и которским документима). У то доба Риђани обухватају простор од Драчевице до Оногошта. Са запада се граниче Конавлима, Зупцима, Требињем и Бањанима, а са истока Цуцама, Озринићима и Пјешивцима. Риђани су имали 26 насеља, од којих је пола и данас сачувана. Друга половина није нестала, закључује ауторка, већ су постали засеоци већих села.

Драчевица је потпала под османлијску власт падом Новог 1482. године, а Риђани неколико деценија прије тога. Одмах по освајању организоване су као нахије фочанског, а од 1485. године - новског кадилука у херцеговачком санцаку.

У поглављу о демографским приликама говори се о миграцијама као посљедицама заразних болести, нарочито куге, која је посебно харала у

Херцеговини 1507, 1524, 1529, 1533, и рата између савеза тзв. Свете лиге тј. Венеције, бечког двора и Ватикана, с једне, и Османлијског Царства, с друге стране, који је трајао од 1537. до 1539. године. У рату су учествовали и становници Драчевице и Риђана, јер су они као власи имали обавезу да учествују на десет кућа по један коњеник под оружјем.

У првој половини XVI вијека и поред заразних болести и ратова у Европи долази до знатног пораста становништва, а поготову у Османлијском Царству. У том периоду сеоско становништво у Турској увећало се за 40%, а градско чак за 80%.

У Драчевици и Риђанима, међутим, становништво стагнира, јер долази до масовних миграција. Становништва у Драчевици, без Новог, креће се између 3.960 и 6.336, а у Риђанима између 1.865 и 2.984 становника.

У овом периоду долази до првих појава исламизације становништва. Средином XVI вијека муслиманско становништва у Драчевици чинило је 11,4% становништва, док је у Риђанима тај износио 2,9%. У Драчевици је 20,5% баштина у рукама муслимана, а у Риђанима знатно мање - 4,6%.

На крају другог поглавља дате су четири табеле (по двије за сваку нахију) са статистичким прегледом по џематима и селима.

Посебно је занимљиво и карактеристично треће поглавље које говори о друштвеним односима. Чини се да је нарочито у овом одјељку дошло до изражаја ауторкино сјајно разумијевање друштвених процеса, што је, иначе, слаба тачка многих историчара. Ауторка је навела да је у Османлијском Царству сва обрадива земља била власништво државе, осим, тзв. мулкова (приватна својина појединаца са скоро неограниченим правом располагања) и вакуфа (земља завјештана задужбинама намијењена за њихово одржавање). На државној земљи обрађивач земље је сељак који је сматран насљедним закупцем. Његове обавезе се разликују, прије свега зависно од његовог социјалног статуса, затим од тога да ли се налазио на царској или спахијској земљи, а онда од вјероисповијести.

Посебна социјална категорија били су власи, који су и у средњем вијеку имали посебан статус, у сваком случају знатно повољнији од земљорадника. Власи Драчевице и Риђана под османлијском влашћу имали су обавезу да плаћају порез, тзв. филурију, и да извршавају своје радне обавезе (сезонски рад у соланама, односно обезбјеђење пута Рисан-Грахово), а за узврат су уживали значајну аутономију.

Године 1530. свом становништву, укључујући и соларе, био је укинут влашки статус који су од пада под османлијску власт до тада уживали и сви су преведени у рају. Тиме су постали обавезни да плаћају цизју (главарину, лични порез који плаћају сви одрасли и за рад способни мушкарци), спенду

- муслиманску дажбину за чифт (наследни посјед муслиманске породице на државној земљи), затим овчарину, ушур од баштине, бадухаву (дажбине обавезне за хришћане и муслимане - крвнину, свадбарину, пљачину, ресум на тапију за земљу, ресум за дим), глобу за преступе.

Рајински статус довео је до расељавања становништва, а како је то био погранични крај, то је био разлог да им је године 1540, у новом дефтеру враћен влашки статус.

Иначе, власи, и муслимани и хришћани, давали су једнаку филурију.

Од осталих категорија становништва треба поменути ратаје, сељаке беземљаше који су били подложни кнезовима и примићурима.

Монаси су били ослобођени плаћања пореза. Мирски свештеници и њихови синови који су држали баштине опорезивани су као и остали власи.

Кнезови, као влашке старјешине који се налазе на челу нахије, војводе, као војне старјешине нахије, и катунари, као старјешине катуна, нијесу плаћали никакав порез као награду за службу коју су обављали за државу.

Ауторка износи да није била дозвољена градња нових цркава, а за веће поправке требало је обезбиједити дозволу надлежних власти. Иначе, османијска држава није се мијешала у вјерски живот немуслиманских поданика.

У поглављу о ономастичком кретању истакнуто је да попис Драчевице и Риђана из 1540. године садржи не само имена свих домаћина тога доба, већ и имена претходних баштеника, углавном три генерације, а понегдје и више. Укупно су уписане 2.752 особе и 508 имена. Најпопуларније, тј. најчешће име је Радосав (и у Драчевици и у Риђанима). послјије њега долазе Радич и Никола.

Ауторка закључује да су разлике између раније (средњовјековне) власти домаћих господара и нове османлијске много веће у жупи Драчевици, него у катуну Риђанима. Риђани су влашки статус и влашку организацију имали и код старих господара. У Драчевици социјални статус се битније промијенио. Под османском влашћу сељаци су подложни само врховном господару - султану и њихове новчане обавезе износе мање од два млетачка дуката. Дажбина у природи није било. Радне обавезе односиле су се једино на сезонски рад у соланама.

У територијалном погледу готово да нема некаквих промјена. Обје нахије су задржале своје границе из XV вијека.

Нахијама, као и раније, управљају кнез и војвода, кнез као представник народа код османлијских власти, односно представник локалне самоуправе, а војвода као представник државне власти. Кнезови и војводе су, као и раније, војне старјешине својих људи приликом ратних похода.

Село више није као у жупи - основна организациона јединица, и то је значајна промјена, већ је организовано по џематима, тј. вјерско-социјалним или територијалним групама с кантунарем или кнезом на челу.

Становништво се, као и раније, бави земљорадњом и сточарством. Овим другим више него раније због повољне пореске политике.

Најзначајнију промјену представља исламизација домаћег становништва. У почетку влашко становништво које прелази на ислам готово је изједначено с власима хришћанима, и по положају и по обавезама. Тек крајем XVI вијека и касније вјерска припадност почиње да их значајно дијели и означава припадност поробљенима или завојевачима.

Код раје је ситуација била другачија пошто се преласком на ислам рајетин ослобађао плаћања харача, а порез на земљу му је био нешто умањен. Власи нијесу имали такав мотив за прелазак на ислам, али им је то сигурно пружало брље изгледе за социјално-економско напредовање, закључује ауторка.

У цјелини гледано, ауторка је настојала да да што потпунију слику нахија Драчевице и Риђана под влашћу нових - османлијских господара. По мом сазнању, она је у томе максимално успјела. Ријетко која историографска књига као ова даје тако комплетну слику времена о коме пише. Књига *Драчевица и Риђани средином XVI вијека*, поред тога одликује се љепотом стила и језика, прецизношћу израза, јасноћом мисли. Нема сувишних ријечи, нема непотребних фраза, нема оног празног хода који сријећемо у неким дјелима. Реченице су тако лапидарне и јасне, као да су предвиђене да се урезају у мермер. Кад се узме у обзир како су оскудни подаци на бази којих се дошло до тако значајних резултата, има се осјећај као да је сок цијеђен из суве дреновине.

Ауторки треба одати дужно признање за уложени труд и зналачки саопштене резултате до којих је дошла, а свима који су љубитељи наше прошлости, ову књигу препоручујем као драгоцјено штиво.

Др Радоје Пајовић